

© "Молодіжна Альтернатива"

**Я виборець
Я знаю як себе захистити**

Київ — 2004

Я виборець. Я знаю, як себе захистити. —
К: "Молодіжна Альтернатива", 2004. — 52 с.

Редактори-упорядники: Н. Демчук, С. Герасимчук, Л. Кудіна,
А. Прокопенко, Л. Шара
Літературний редактор: Н. Лисюк
Макетування та дизайн: О. Борисова

Видання стало можливим за сприяння Національного
Фонду Підтримки Демократії (США)

Видання розраховане на студентів, викладачів, журналістів,
представників органів державної влади, громадських
організацій.

Погляди, висловлені в публікаціях, є виключною позицією
авторів.

Всі права застережені.

При передруку посилання обов'язкове

© "Молодіжна Альтернатива"

"Молодіжна Альтернатива" — це позапартійна неприбуткова
громадська організація, створена в січні 1994 року з метою роз-
витку різноманітних освітніх програм із залучення молоді до
участі в політичному житті країни.

Місія "Молодіжної Альтернативи" — формування нового по-
коління молодих політиків для незалежної України, залучення мо-
лоді до активної участі у житті країни.

Першим проектом "Молодіжної Альтернативи" стала акція із за-
лучення молоді до участі у виборах до Верховної Ради України
1994 року. Протягом 4 місяців за цим проектом працювало близь-
ко 400 молодих людей із різних областей України. Учасники проек-
ту проводили семінари, круглі столи, прес-конференції, де роз'яс-
нювали необхідність участі молоді у виборчому процесі. З січня по
квітень 1994 р. "Молодіжна Альтернатива" організувала 4 рок-
концерти за участю зірок української естради — рок-груп "Кому
вниз", "Табула Раса", "Жаби в дирижаблі", співака Олександра По-
номарьова та інших. Концерти, що пройшли у Києві, Білій Церкві,
Луганську та Харкові, мали шалений успіх серед молоді.

З 1996 року "Молодіжна Альтернатива" започаткувала проект
"Студенти для парламенту" (фінансований Національним Фондом
Підтримки Демократії (NED)). Основною метою проекту є вихо-
вання нового покоління політиків, підвищення рівня професійної
освіти молоді, сприяння талановитим студентам та аспірантам у
набутті адміністративного та політичного досвіду завдяки їх робо-
ті помічниками-консультантами народних депутатів та в аналітич-
них групах при ВРУ. Протягом 1996 — 2003 років за проектом
"Молодіжної Альтернативи" пройшло стажування близько 500
студентів київських вищих навчальних закладів.

**Дане видання стало можливим завдяки фінансовому
сприянню Національного Фонду Підтримки Демократії
у рамках проекту "Молодіжної Альтернативи"
"Студенти для парламенту"**

Національний Фонд Підтримки Демократії (National Endowment for Democracy) як недержавну неприбуткову організацію було створено у 1983 році для зміцнення демократичних інституцій у світі шляхом впровадження недержавних ініціатив.

Діяльність Фонду, якою керує незалежна Рада директорів, фінансується за рахунок громадських коштів, розмір яких щороку визначається Конгресом США. Ці кошти використовуються для надання грантів громадським організаціям багатьох держав світу, в тому числі Східної Європи та країн колишнього СРСР.

Існування та діяльність Фонду базуються на таких принципах:

- о регіональний підхід: поділ на шість регіональних підрозділів дозволяє Фонду ефективно і гнучко визначати правильні пріоритети в кожному з регіонів;

- о багатосекторний підхід: діяльність Фонду зосереджується в різноманітних сферах громадянського суспільства, таких як права людини і меншин, громадська освіта, незалежні ЗМІ, верховенство закону;

- о допомога низу: допомога Фонду спрямована на об'єднання, що утворюють безпосередні підвалини громадянського суспільства, тобто громадські організації, професійні спілки, політичні партії тощо;

- о невеликі гранти: надання невеликих грантів якомога більшої кількості реально працюючих організацій забезпечує основу для широкого розповсюдження ідей демократії у світі;

- о створення зв'язків: велика кількість отримувачів грантів Фонду створює передумови для більш активного обміну досвідом між ними та більш ефективного впливу третього сектора на політичні процеси.

ЗМІСТ

10 причин, чому я не піду голосувати,
10 причин, чому Я повинен проголосувати6

Частина 1

Вибори в Україні:
політичні реалії і їх відповідність міжнародним
стандартам9

Частина 2

Оскарження рішень та способи
запобігання порушенням законодавства19

Частина 330

Види документів44

10 причин, чому я не піду голосувати причин, чому Я ПОВИНЕН ПРОГОЛОСУВАТИ

1. Я не піду голосувати, тому що мій голос нічого не вирішує. Один у полі не воїн.

Воїн, воїн, ще й який воїн. Якщо всі будуть думати так песімістично, як ти, і ніхто з молоді не піде голосувати, тоді проголосують одні старі баняки і ти будеш жити згідно з їхніми правилами. Це як у притчі про пальці і кулак: жоден окремий палець сам по собі не має такої сили, як пальці, зібрані в кулак. Один голос нічого не вирішує. Сорок вісім мільйонів по одному голосу змінять життя в країні.

2. Я не піду голосувати, тому що однаково результати виборів підтасують.

Ця теза активно переживується в засобах масової інформації. Мовляв, чого тобі йти голосувати, дурнику, однаково вибори підтасують. Звісно, спроби підтасовки будуть. Однак що більше людей проголосує, то меншим буде загальний ефект підтасовки. Хочеш уникнути підтасовки — проголосуй і стань спостерігачем на виборчій дільниці.

3. Я не піду голосувати, тому що мені не прислали запрошення.

Під час підготовки до виборів трапляється багато непорозумінь: когось влючають до списку виборців двічі, когось виключають взагалі. Не звертай на це уваги. Згідно з Конституцією України тобі не мають права відмовити проголосувати через бюрократичні перепони. Найважливіше — мати український паспорт. Якщо тобі відмовляють у праві проголосувати безпосередньо на виборчій дільниці, звернись до присутніх тут спостерігачів.

4. Я не піду голосувати, тому що не хочу стояти в черзі.

Дійсно, на останніх виборах 2002 року на деяких дільницях спеціально або через погану організацію утворювалися черги. Багато зайнятих людей, наприклад тих, хто торгує в неділю на базарі, "плюнули" на цю справу і не проголосували. Це і є те, чого добивається адміністративний ресурс — не дати проголосувати активним діловим продемократично налаштованим молодим людям. Пожертвуй часом на голосування. Це добра інвестиція в твоє майбутнє.

5. Я не піду голосувати, бо мені не подобається жоден із кандидатів.

Якщо твоє враження про кандидатів склалося лише на основі того, що показують по телевізору, тоді ти — типова жертва передвиборного чорного піару, або негативної пропаганди. Не хочеш бути жертвою — під'єднайся до безцензурного Інтернету. Може, хтось із кандидатів не такий уже й поганий, як це розказують по телевізору.

6. Я не піду голосувати, тому що жоден із моїх друзів не голосуватиме.

А якщо твої друзі вирішать стрибати з мосту, ти теж звідти стрибатимеш? Вибори — це той момент, коли кожний вирішує сам за себе.

7. Я не піду голосувати, щоб висловити свій протест проти системи.

Це — просто дурне. Якщо ти не проголосуєш, системі від цього буде ні холодно, ані жарко. Проти системи протестують активними вчинками, а не пасивністю.

8. Я не піду голосувати, тому що я торгую на базарі, а неділя — базарний день.

Власний бізнес — справа свята. Однак подумай про те, що якщо ти не підеш голосувати сьогодні, то завтра можеш залишитися без цього бізнесу.

9. Я не піду голосувати, тому що влада може "вчислити", за кого я проголосував. Мене можуть виключити з ВНЗ.

Вовка боятися — в ліс не ходити. Наші діди боялися — жили погано, наші батьки боялися — жили погано, так що ж, і нам боятися і далі жити погано? Чи ти коли-небудь у житті допомагав старшій людині перейти вулицю? Чи ти коли-небудь у житті рятував сусідську кішку від хуліганів? Якщо в твоєму житті поки що не було подвигів, то голосування 31 жовтня — твій шанс.

10. Я не піду голосувати, тому мені за це не платять.

Нам так само не платять за те, що ми чистимо зуби і самостійно ходимо в туалет, однак ми все ж це робимо.

Частина 1

Вибори в Україні: політичні реалії і їх відповідність міжнародним стандартам

Вибори — одна з тих процедур, за якою визначається ступінь демократичності держави, її відповідність міжнародно визнаним стандартам свободи думки, слова, можливостям здійснення права обирати та бути обраним. Саме висновками про якість проведення виборів подеколи керуються провідні країни світу — держави ліберальної демократії, визнаючи коло своїх союзників та партнерів.

Особливу актуальність мають вибори і для України. Адже неоднозначність політичної ситуації, низка скандальних історій, що залишили малопривабливі "плями" на іміджі української влади, особливо гостро поставили питання про прозорість та чесність виборів 2004 року, що наразі наближаються.

ЗАПАМ'ЯТАЙ

Від того, в який спосіб буде проведено вибори Президента, залежить імовірність вступу України до низки міжнародних інституцій, зокрема НАТО та СОТ, у найближчий час, забезпечення їй належного статусу в авторитетних міжнародних організаціях — Раді Європи, ОБСЄ, і, нарешті, перспективи її вступу до ЄС.

Необхідно зазначити, що життєву важливість виборів для України та для її місця в міжнародному співтоваристві неодноразово підкреслювали представники західних держав в Україні та, зрештою, і лідери цих держав. Очевидно, що ні західні держави, не саму Україну не влаштовує ані "білоруський", ані "грузинський" варіанти розвитку подій. Перший варіант означав би вповільнений процес демократичного розвитку в Україні, що надовго б заплямувало її тавром "пострадянської держави азіатського типу", поставивши в міжнародну ізоляцію. Натомість т. зв. "грузинський варіант" став би свідченням нездатності здійснювати ротацію еліт природним демократичним шляхом, надав би

політичній системі України екстремального характеру і де-стабілізував вектори її розвитку, що вкупі могло б призвести до стагнації такої системи загалом та її розпаду.

За яким ж стандартами має визначатися демократичність і прозорість виборів в Україні?

Як очевидно, критерії ці визначені, і вони безпосередньо пов'язані з показниками у таких сферах, як дотримання міжнародних стандартів виборів, забезпечення реалізації гарантій свободи думки і слова, свободи друку, вільного висловлення поглядів і переконань та доступу до інформації, уможливлення безперешкодного отримання та поширення інформації засобами масової інформації, створення системи моніторингу перешкод у сфері телебачення і радіомовлення.

Враховуючи делікатність питання про визначення того, чи є вибори демократичними та прозорими, доречно буде докладніше зупинитися на згаданих вище критеріях і на тому, як вони відображені в міжнародних документах.

Передусім варто звернутися до критеріїв, що їх визначають міжнародні неурядові організації. В Україні подеколи нехтують думкою такого роду структур, що, вірогідно, зумовлено кількома причинами. Передусім — низьким рівнем розвитку громадянського суспільства всередині самої країни. Як може довіряти інституціям громадянського суспільства еліта країни, що дуже погано уявляє собі й саму сутність ідеї громадянського розвитку, і принципи функціонування неурядових громадських структур? Друга причина — радянська традиція "маріонетковості" громадянських інституцій, оскільки за часів СРСР усілякого роду ГО були лише "клонами" партійних та державних структур. Отож і еліти, і населення почасти екстраполюють ці ознаки на всі громадські організації, в тому числі й міжнародні, і мало того, що не розуміють їхньої суті, але й не довіряють їм.

Зрештою, за умови, що таке ставлення раз-у-раз підкріплюється ще й деякими неадекватними заявами представників владних структур щодо того, що міжнародні НУО намагаються

втручатися у внутрішні справи нашої держави, їхні рекомендації щодо українських теренів почасти взагалі випадають за межі політичного дискурсу і до них звертаються хіба що як до предмета політичних спекуляцій.

Натомість у країнах сформованої та розвинутої демократії роль міжнародних НУО є надзвичайно високою. Саме НУО поряд із міжнародними домовленостями почасти забезпечують спадкоємність демократичної традиції, сприяють усталенню демократичних стандартів, їхній інституціоналізації.

Покажемо є й те, що стандартами, які сповідують авторитетні міжнародні НУО, послуговуються й деякі міжнародні організації. До числа таких чутливих до вимог міжнародної громадськості організацій можна віднести НАТО. Відтак цей альянс, що створювався як суто військова структура, дедалі більше переймається можливістю повноцінного перетворення на міжнародний демократичний форум з безпекових питань.

УВАГА

Задля визначення рівня демократії в державах-членах та державах, які претендують на членство, НАТО дедалі ширше послуговується критеріями та оцінками, розробленими такими НУО, як, приміром, "Дім свободи" та "Міжнародна прозорість".

Отож, не повторюючи поширеної нині серед українців помилки, розглянемо стандарти, що їх беруть за основу для оцінки прозорості та відкритості виборчого процесу в організації "Міжнародна прозорість".

Передусім представники цієї організації вивчають характер благодійних внесків на користь політичних партій та кандидатів на виборні посади. Такі внески не повинні бути спрямовані на отримання особистих вигод. Партії і кандидати на ділі мають сповідувати засади прозорості.

ЗАПАМ'ЯТАЙ

З метою забезпечення прозорості партій, кандидатів на виборні посади і політики повинні надавати незалежним агенціям інформацію про своє майно, прями та непрямі пожертви і витрати.

Інформація про майно партій, кандидатів на виборні посади і політиків, прями та непрямі пожертви на їхню користь та їхні витрати має надаватись у встановлені строки щороку, однак її актуальність особливо зростає до та після виборів

Така інформація має включати в себе вичерпний перелік донорів і суму їхніх пожертвувань, у тому числі й непрямих, а також показувати призначення витрат.

Слідування цим вимогам в Україні вочевидь уможливило б відхід від схем фінансування політичних сил прихованими "благодійниками", а отже, й зменшило би вплив таких-от благодійників на претендентів на виборні пости після їх обрання. Крім того, контроль за сферою витрат унеможливив би чи принаймні суттєво б обмежив можливості використання "чорних" пар-ходів. Їх було би переведено з розряду широко застосовуваної практики в розряд діяльності неприпустимої і пильно контролюваної громадською думкою.

ЗАПАМ'ЯТАЙ

Ще одним важливим моментом є те, що акціонерні компанії повинні в своїх щорічних звітах детально інформувати своїх акціонерів про свої пожертви на користь тих чи інших політичних сил. Така практика дозволила б уникати нелегального застосування адмінресурсу на користь окремих кандидатів, унеможливила би надання прихованих хабарів у вигляді пожертв і локалізувала б засилля "бізнесменів від політики" у виборчому процесі

Обґрунтованою й доконечно важливою умовою є також достатня кількість ресурсів для здійснення організаційних заходів за результататами громадського контролю. Ця умова в Україні є вочевидь дотримується вкрай слабко. Навіть Верховна Рада незважаючи на свій статус вищого представницького і єдиного законодавчого органу України на має достатнього ресурсного та законодавчого закріпленого потенціалу для здійснення парламентського контролю! Адже, приміром, і досі не існує закону про спеціальні та слідчі комісії Верховної Ради.

Достоту важливою умовою, на думку організації "Міжнародна прозорість", є можливість субсидійованого доступу до ЗМІ. Крім

того, мають бути дотримані стандарти щодо збалансованого висвітлення подій у ЗМІ.

УВАГА

ЗМІ повинні бути незалежними, вільними від політичного впливу як у період передвиборної кампанії, так і в більш широкому політичному контексті

Для унеможливлення упередженого висвітлення подій політичного життя за допомогою встановлення політичного контролю над державними і приватними ЗМІ має використовуватися такий важіль, як законодавство у сфері конфлікту інтересів.

Запропоновані організацією "Міжнародна прозорість" стандарти щодо ЗМІ застосовуються не завжди адекватно, що має наслідком негативні відгуки з боку інших громадських організацій про ситуацію в Україні. Зокрема тут ідеться про "Дім свободи". Згідно з даними цієї установи, в минулому українські аналітики та міжнародні моніторингові організації висловлювали гостру критику на адресу національних ЗМІ через неналежне висвітлення політичних подій та відсутність неупередженої інформації про перебіг політичної кампанії. З моменту переобрання Президента Л. Кучми на другий строк залежність ЗМІ та жорсткий контроль за діяльністю медійних компаній з боку національного уряду та місцевих владних структур і політичних партій значно посилюлися, сягнувши критичного рівня під час проведення парламентських виборів 2002 року, через що кількість випадків залякування репортерів та окремих ЗМІ виявилися найчисленнішими за всі роки існування незалежної України.

Існує загроза, що переважна більшість ЗМІ навіть перевершить усі свої попередні досягнення в змістовному та контекстному викривленні новин. Як і раніше, від українських ЗМІ найближчим часом варто очікувати ще більшої політичної або бізнесової заангажованості та ще більш рішучого відстоювання інтересів високих патронів, але аж ніяк не збалансованого й неупередженого висвітлення поглядів, позицій та діяльності всіх потенційних кандидатів і представлених ними сил.

УВАГА

"Дім свободи" посилається не лише на думку власних експертів, але й на позиції міжнародних інституцій, щодо яких Україна має зобов'язання як їх член

Зокрема у звіті про вибори в Україні 2004 року ця авторитетна міжнародна неурядова організація посилається на ОБСЄ, нагадуючи, що в своєму звіті про перебіг політичної кампанії в Україні в лютому-березні 2002 року Місія спостереження за виборами ОБСЄ відзначила, що від 21% програм, розповсюджуваних у прайм-тайм, присвячено переважно провладним силам. Автори звіту ОБСЄ також підкреслили, що третину часу інформаційних програм було приділено показу діяльності блоку "За єдину Україну!".

Регіональні ЗМІ в ході попередніх парламентських виборів виявилися навіть іще більш упередженими; так, у Харкові та в Миколаєві 70% ефірного часу програм новин було присвячено висвітленню діяльності пропрезидентського блоку "За єдину Україну!".

У звіті моніторингового комітету ОБСЄ також була відзначена політизована роль української податкової адміністрації, яка використовувалася владою для постійних переслідувань та залякування незалежних ЗМІ; зрозуміло, що така ситуація викликала відверте обурення за кордоном. Отож податкові перевірки ЗМІ напередодні виборів 2002 року було тимчасово припинено, та попри це влада почала застосовувати інші форми тиску та переслідувань. Окремі київські друкарні розірвали угоди з деякими опозиційними газетами, що затримувало або й унеможливило їх своєчасний випуск та розповсюдження. Валерій Іванов, професор кафедри масово-інформаційної діяльності Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, навів кілька форм тиску на обласні ЗМІ, серед яких: відмова телестанцій транслювати програми за участю одного з опозиційних лідерів; відмова друкарні надавати послуги опозиційним виданням; відмова розповсюджувачів продавати певні опозиційні газети.

Комбінація таких факторів та умов унеможливило або робить небажаною конструктивну роль ЗМІ як неупередженого гравця в рамках виборчих кампаній. За останні кілька років умови роботи ЗМІ майже не змінилися. Хоч і спостерігаються певні ознаки посилення громадського моніторингу та організованих спроби журналістів протидіяти політичній цензурі і тиску, однак цього аж ніяк не досить, щоб сподіватися на значне покращення критичної ситуації в Україні.

ЗАПАМ'ЯТАЙ

Згідно з критеріями прозорості виборів, запропонованими організацією "Міжнародна прозорість", громадянське суспільство має не лише посилити моніторинг, а й активно просувати відповідне законодавство в сфері політичних фінансів з метою обмеження їх впливу на політичних діячів

Наразі ж українське громадянське суспільство залишається вкрай недорозвиненим, і його вихід на такий рівень демократії видається дуже малоімовірним. Доволі доречним для перспектив розвитку громадянського суспільства і забезпечення вільних демократичних виборів виходом із такої ситуації є співпраця громадських організацій і незалежних ЗМІ.

До того ж українським громадським організаціям необхідно якомога тісніше співпрацювати не лише з міжнародними правозахисними організаціями, але й з міжнародними (міжурядовими) організаціями на кшталт ООН, ОБСЄ. Адже нормами цих організацій також регулюються стандарти виборчого процесу. Тим паче, що ці норми, на відміну від пропонувананих міжнародними громадськими організаціями, є, за визначенням, ще й нормами міжнародного права.

Передусім треба звернутися до норм ООН, які були визначені на конференції ООН щодо свободи інформації. Згідно із запропонованим цією конференцією визначенням свобода слова є право передавати і поширювати новини будь-коли і будь-де без жодних обмежень. Громадяни мають право доступу до різноманітних джерел інформації. Це право, на думку низки експертів, суттєво порушується в Україні, особливо в тих регіонах, де основним каналом

інформації є загальнодержавні телерадіокомпанії, яких в Україні, на жаль, небагато і які до того ж передають політично однорідну інформацію, що не завжди має об'єктивний характер.

УВАГА

Як постановила конференція ООН, свобода слова як один з основних критеріїв вільних чесних виборів має гарантуватися національним та міжнародним законодавством. Уряди в силу своїх можливостей повинні сприяти підвищенню якості інформування населення. У пострадянських державах уряди нерідко нехтують своїм прямим обов'язком сприяти підвищенню якості інформування населення.

Журналісти, в свою чергу, мають згідно з нормами ООН висвітлювати політичні події нетенденційно, об'єктивно. На превеликий жаль, на пострадянському просторі на це наразі не спромоглися ще ні провладні, ні опозиційні мас-медіа. Адже процес подання новин на різноманітних за своїми політичними уподобаннями каналах у передвиборний період нерідко перетворюється на війну компроматів. У даному випадку функція, передбачена для журналістів ООНівськими документами, а саме їхній обов'язок запобігати та не допускати поширення завідомо неправдивої інформації, дуже часто зводиться нанівець, натомість усіма учасниками передвиборного політичного дискурсу свідомо поширюється неправдива інформація.

Згідно зі стандартами ООН держава також має заохочувати створення однієї або більше організацій, які повинні стежити за дотриманням високих стандартів у сфері забезпечення свободи слова та поширення інформації.

Насамкінець звернемося до стандартів вже згадуваної тут організації, до якої входить й Україна. Йдеться про ОБСЄ. Ця організація розробила стандарти, що стосуються безпосередньо виборчого процесу. Вони викладені в Декларації про вільні та чесні вибори, прийнятій 26 березня 1994 року.

У преамбулі до декларації ОБСЄ закликає уряди та парламенти світу керуватися саме цими принципами в ході виборчого процесу.

ЗАПАМ'ЯТАЙ

Згідно з викладеними в документі критеріями кожен кандидат має право на рівний з іншими доступ до ЗМІ, що нівелює ефект адміністративного впливу на пресу. Крім того, держава бере на себе зобов'язання не допускати протизаконної поведінки кандидатів, а також доручати підрахунок голосів неупередженому і кваліфікованому персоналу.

Ще один обов'язок держави, яким часто нехтують на догоду інтересам політичної еліти, — забезпечення прозорості всього виборчого процесу. Серед іншого, способом захисту від правопорушень на виборах є присутність на них міжнародних спостерігачів, а також спостерігачів від політичних сил, що є учасниками виборчого процесу.

ЗАПАМ'ЯТАЙ

Рішення Копенгагенської конференції НБСЕ від 29 червня 1990 року додає стандарт щодо неприпустимості застосування в ході виборчого процесу адміністративного ресурсу, насилля до кандидатів та залякування

Висновок з усього написаного один. Міжнародною спільнотою вже розроблені критерії оцінки виборів, визначення рівня забезпечення їхньої чесності та прозорості. За забезпеченням відповідності цим критеріям стежать міжнародні громадські організації, а крім того, вони включені й до норм міжнародного права окремими документами ООН, НБСЕ/ОБСЄ.

Інша справа, куди дивитиметься ЦВК України, яка згідно із законом має формулювати відповіді на прохання сприяти реалізації виборчих прав, подавати консультативно-методичну допомогу чи надавати рекомендації щодо підготовки і проведення виборів, скласти роз'яснення з питань застосування законодавства України про вибори і референдуми або з приводу висловлених громадянами думок, рекомендацій, порад щодо вдосконалення законодавства України з питань виборів та правового регулювання виборів в Україні, стосовно покращення діяльності виборчих комісій, а в разі виявлення порушень має розглядати скарги і заяви громадян. Якщо розв'язання питання, порушеного в заяві, не на-

лежить до компетенції ЦВК, заява пересилається відповідному органу державної влади, органу місцевого самоврядування, підприємству, установі, організації, політичній партії, іншому об'єднанню громадян, посадовій чи службовій особі в строки, встановлені Законом України "Про звернення громадян".

ЗАПАМ'ЯТАЙ

Головне — наскільки ефективно зможе український виборець скористатися цими міжнародними наробітками і чи не знехтують його правами політичні сили, що беруть участь у виборчому процесі, маючи намір зробити його неадекватним політичній реальності та нівелювати роль виборця як такого

При підготовці статті було використано дані Звіту "Дому свободи" "Під перехресним вогнем: українські ЗМІ і президентські вибори 2004" та матеріали видання "Briefing book on Ukraine's Euro-Atlantic integration".

Частина 2

Оскарження рішень та способи запобігання порушенням законодавства

Вибори як важливий елемент сучасної політики є способом формування органів влади за допомогою вираження політичної волі громадян. Відтак вибори є невід'ємним елементом демократії і формою прояву ролі народу як джерела влади.

Вибори забезпечують артикуляцію та представництво різних інтересів населення, контроль за інститутами влади, допомагають у формуванні спільної політичної волі, мобілізують на вирішення актуальних суспільних питань, сприяють політичній активізації населення та забезпечують оновлення суспільства через конкурентну боротьбу альтернативних політичних програм. Ці функції вибори виконують тоді, коли самі вони організовані демократично.

ЗАПАМ'ЯТАЙ

У нинішню "добу загальних громадянських прав головною проблемою демократичної політики є не те, хто повинен голосувати, а де і як відбувається голосування"

Розділ 7 Документа Копенгагенської наради визначив такі умови виборів, за яких їх можна вважати підставою для формування легітимної державної влади, "основою влади уряду":

1) вільні вибори проводяться з розумною періодичністю, що встановлюється законом (проте поняття "розумної періодичності" наразі не деталізовано);

2) всі мандати хоча б однієї палати національного законодавчого органу мають бути об'єктом вільного змагання кандидатів у ході всенародних виборів. (Даний пункт Копенгагенського документа, що є новим у міжнародних стандартах, означає, що в разі існування в країні двопалатного законодавчого органу склад

однієї з його палат має обиратися на основі загального виборчого права; у разі існування однопалатного парламенту ця норма зобов'язує, щоб він обирався шляхом усенародного голосування);

3) гарантування повнолітнім громадянам загального та рівного виборчого права (ця зобов'язуюча норма встановлює виборчу правосуб'єктність громадянина, але не конкретизує обмежень, які можуть застосовуватися до деяких категорій повнолітніх);

4) забезпечення проведення голосування таємно або із застосуванням рівноцінної процедури вільного голосування, а також чесний підрахунок голосів та повідомлення про нього, опублікування офіційних результатів;

5) повага до права громадян добиватися політичних чи державних посад особисто чи в ролі представників політичних партій або організацій без дискримінації (знову ж таки, акт не дає визначення поняття "дискримінація");

6) повага до права окремих осіб чи груп осіб створювати в умовах повної свободи свої політичні партії або інші політичні організації і надання таким політичним партіям та організаціям необхідних юридичних гарантій, що дозволяють їм змагатися між собою на основі рівності перед законом та органами влади;

7) забезпечення проведення політичних кампаній в атмосфері свободи та чесності, яку дозволяє закон та державна політика й у якій жодні адміністративні дії, примус чи залякування не перешкоджали б партіям та кандидатам вільно висловлювати власні погляди й оцінки, а також не заважали б виборцям ознайомлюватися з ними та обговорювати їх або голосувати вільно, без жодних побоювань щодо покарання;

8) забезпечення невстановлення будь-яких юридичних чи адміністративних бар'єрів для вільного доступу до засобів масової інформації на недискримінаційній основі для всіх політичних груп та окремих осіб, які бажають взяти участь у виборчому процесі;

9) забезпечення права кандидатів, що здобули необхідну (визначену законом) кількість голосів виборців, належним чином обіймати посаду та мати змогу залишатися на ній до закінчення строку своїх повноважень або до їх припинення в інший спосіб, що регулюється законом відповідно до демократичних парламентських та конституційних процедур¹.

Норми правової відповідальності за порушення виборчого законодавства сьогодні в Україні практично не працюють

Незважаючи на велику кількість норм правової відповідальності за порушення виборчого законодавства випадки застосування їх поодинокі. Натомість порушень, що можуть відбуватися в ході виборчого процесу, фіксується надзвичайно багато. Їх можуть скоювати як владні структури, що виступають у ролі "адміністративного ресурсу", так і претенденти на виборні посади, а також і самі виборці.

1. "Адміністративний ресурс" — це комплексне поняття, яке характеризує набір чинників та механізмів, що сприяють активному впливу владних структур на хід і результати виборів. Спрощено можна сказати, що це набір засобів, які дозволяють "коригувати" результатів виборів у необхідному напрямі.

Якщо в демократично розвинутих країнах адміністративний ресурс тлумачиться як форма зловживання владою (і, відповідно, всі проблеми розв'язуються в межах чинного законодавства), то в українських умовах це є певна форма реалізації влади.

Відтак в українському політичному житті проблема зловживань із застосуванням адміністративного впливу на виборчий процес посідає провідне місце. Вирішення цієї проблеми часто здається неможливим, оскільки мало хто із сучасних суб'єктів політичного процесу уникав застосування адміністративних важелів, що зумовлює відсутність мотивації до серйозного дослідження, опису та визначення конкретних і дієвих шляхів вирішення цього питання.

¹ Див.: Документ Копенгагенського совещання Конференції по людському измерению СБСЕ // Международные акты о правах человека: Сб. документов. / Сост. В. А. Карташкин, Е. А. Лукашева. — М.: Изд. группа "Норма-инфра", 1999. — С. 653—664.

З огляду на повсюдну поширеність таких порушень їх можна вважати негативним соціальним явищем, яке неможливо ліквідувати шляхом підвищення штрафів за їх скоєння або за допомогою дисциплінарних покарань. Вирішення цього питання великою мірою залежить від становлення стабільної державної служби та утвердження її аполітичності.

2. Що стосується відповідальності за порушення, що їх чинять самі кандидати, то тут слід іти по шляху адміністративної, кримінальної відповідальності. Однак достоту неприпустимим є зняття кандидатів з реєстрації, бо це призводить до зловживань, які мають набагато гірші наслідки. Отож такий засіб, як зняття з реєстрації, може застосовуватися за суттєві порушення і тільки за рішенням суду.

3. Слід також уважно підходити до порушень, які роблять самі виборці. Це насамперед "голосування за гроші". Запобігти та протидіяти цим порушенням досить важко, і тут у першу чергу все залежить від самого виборця. Протидією цьому є робота з виборцями, інформування їх про адміністративну, моральну та суспільну відповідальність за скоєння таких порушень.

Одним із головних конституційних засад виборчого процесу є принцип вільних виборів, згідно з яким громадяни здійснюють своє волевиявлення неупереджено, свідомо, на основі власних внутрішніх переконань та поглядів. Це, у свою чергу, означає неприпустимість застосування матеріального чинника для впливу на вибір громадян. Однак досвід спостереження за виборчими процесами дає змогу стверджувати, що протягом останнього часу саме матеріальні спокуси, застосовувані під час виборчих кампаній більшості політичних сил та окремих кандидатів, стали одним із домінуючих негативних чинників виборчого процесу. Це явище по-різному характеризується в наукових та аналітичних виданнях: використання фінансового ресурсу, матеріального фактора тощо. З-поміж усіх визначень цим діянням найбільше пасує таке, як "підкуп виборців".

УВАГА

У широкому розумінні використання матеріального чинника як засобу впливу на політичний вибір громадян України і є підкупом електорату.

Системний аналіз виборчого законодавства дає підстави визначити підкуп як схилення виборців до голосування за кандидата чи виборчий список партії (блоку) з наданням чи обіцянкою про надання їм грошей, будь-яких товарів, робіт, послуг, цінних паперів, кредитів, лотерей, інших матеріальних цінностей.

Досить часто під час проведення передвиборної агітації з метою вплинути на політичний вибір громадян щодо тієї чи іншої політичної сили, окремих кандидатів у народні депутати виборцям пропонувалися гроші, книги, календарі, футболки з логотипами відповідних політичних сил, продукти харчування тощо.

Якщо про ці засоби підкупу спостерігачі, особливо міжнародні, досить часто говорили у своїх звітах, то інформація про підкуп виборців шляхом надання послуг чи робіт відсутня взагалі.

УВАГА

Із законодавчої норми чітко випливає, що однаковою мірою засобом підкупу є як безпосередньо гроші, цінні папери, лотереї, так і роботи та послуги

Якщо ж розглядати порушення, які відбуваються безпосередньо під час підготовки та проведення голосування, то можна навести такі типові приклади (із зазначенням порушеної статті закону про вибори Президента).

Можливі порушення в обладнанні приміщення для голосування

1. Відсутні передвиборні програми кандидатів, відомості про кандидатів (порушено ч. 5 ст. 74 та ч. 2 ст. 13 Закону України "Про вибори Президента України": "У приміщенні для голосування або безпосередньо перед ним дільнична виборча комісія в обов'язковому порядку розміщує плакати, що роз'яснюють порядок голосування та відповідальність за порушення законодавства про вибори Президента України, інформаційні плакати кандидатів на пост Президента України, які розміщуються в алфавітному порядку (в порядку розміщення кандидатів у виборчому бюлетені)").

2. Не облаштована достатня кількість кабін для голосування (порушено ч. 3 ст. 74 закону про вибори Президента: "Приміщення для голосування повинно бути обладнане достатньою кількістю кабін (кімнат) для таємного голосування. Для малих виборчих дільниць кількість таких кабін (кімнат) повинна бути не менше двох, для середніх — не менше чотирьох, для великих — не менше шести").

3. Вхід і вихід з кабін не перебуває в полі зору спостерігачів (порушено ч. 3 ст. 74 закону про вибори Президента: "Розміщення обладнання у приміщенні для голосування планується таким чином, щоб місця видачі виборчих бюлетенів, вхід і вихід з кабін (кімнат) для таємного голосування, виборчі скриньки були у полі зору членів дільничної виборчої комісії та осіб, які відповідно до цього Закону мають право бути присутніми в приміщенні для голосування").

4. Скриньки для таємного голосування не перебувають у полі зору спостерігачів (порушено ч. 3 ст. 74 закону про вибори Президента).

5. Виборчі скриньки встановлено так, що виборець не може проходити до них через кабін для таємного голосування (порушено ч. 4 ст. 74 закону про вибори Президента: "Виборчі скринь-

ки встановлюються у приміщенні для голосування так, щоб виборці при підході до них мали можливість проходити через кабін (кімнату) для таємного голосування").

6. Не перераховувалася кількість бюлетенів у разі пошкодження стрічки, якою опечатано сейф, у якому вони зберігалися (порушено ч. 5 ст. 75 закону про вибори Президента).

7. Відсутня можливість ознайомитися зі списком виборців (порушено ч. 1—2 ст. 34 закону про вибори Президента);

8. Відсутній витяг із списку виборців, які голосують поза приміщенням для голосування, або відсутні їхні письмові заяви (порушено ч. 3 ст. 77 закону про вибори Президента).

Можливі порушення в день голосування

1. Виборець голосує не самостійно (порушено ч. 4 ст. 76 закону про вибори Президента: "Виборчі бюлетені заповнюються виборцем особисто в кабіні (кімнаті) для таємного голосування. Під час заповнення виборчих бюлетенів забороняється присутність інших осіб").

Проводиться агітація (порушено ч. 2 ст. 57 закону про вибори Президента: "2. Передвиборна агітація закінчується о 24 години останньої п'ятниці перед днем виборів. <...> 4. Передвиборна агітація у період виборчого процесу поза строками, встановленими у цій статті, забороняється"; та ч. 1 ст. 186—2 Кодексу України "Про адміністративні правопорушення": "Публічні заклики або агітація за бойкотування виборів Президента України або народного депутата, опублікування або поширення іншим способом неправдивих відомостей про кандидата в Президенти України або депутати, а так само агітація за або проти кандидата в день виборів — тягнуть за собою накладення штрафу від трьох до шести неоподатковуваних мінімумів доходів громадян").

2. Виборець заходить до кабін таємного голосування не один (порушено ст. 7 закону про вибори Президента).

3. Оприлюднюються результати опитування волевиявлення виборців під час голосування до його закінчення (порушено ч. 18 ст. 64 закону про вибори Президента: *"Забороняється оприлюднення в день виборів результатів опитування виборців щодо їх волевиявлення під час голосування до його закінчення"*).

4. Форма і текст бюлетеня не відповідають нормам, установленим ЦВК (порушено ч. 1 ст. 71 закону про вибори Президента).

5. Член виборчої комісії робить позначки на виборчому бюлетені (порушено ч. 1 ст. 76 закону про вибори Президента: *"Робити на виборчих бюлетенях будь-які позначки забороняється"*).

6. Порушено термін голосування — воно почалося пізніше чи закінчилося раніше (порушено ч. 1 ст. 75 закону про вибори Президента).

7. Член виборчої комісії під час виконання службових обов'язків агітує або публічно оцінює діяльність кандидатів (порушено ч. 8 ст. 29 та ч. 1 ст. 64 закону про вибори Президента та ч. 1 ст. 186—2 Кодексу України "Про адміністративні правопорушення").

Видається більше одного бюлетеня в одні руки (порушено ч. 1 ст. 76 закону про вибори Президента: *"При проведенні голосування на виборчій дільниці член дільничної виборчої комісії на підставі списку виборців по відповідній виборчій дільниці за умови пред'явлення виборцем одного із документів, зазначених у частині другій статті 2 цього Закону, що посвідчує його особу та громадянство, видає виборцю один виборчий бюлетень для голосування"*; та ч. 1 ст. 158 Кримінального кодексу України: *"Видача членом виборчої комісії виборчого бюлетеня будь-якій особі з метою надання їй можливості проголосувати за іншу особу або проголосувати більше ніж один раз у ході голосування, видача виборчого бюлетеня особі, не внесеної до списку виборців на виборчій дільниці, або видача заповненого виборчого бюлетеня, а також незаконна передача іншій особі незаповненого виборчого бюлетеня — ка-*

рається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк до трьох років").

8. Видача бюлетенів проводиться не за належними документами (порушено ч. 1 ст. 76 закону про вибори Президента).

9. Видача бюлетенів здійснюється без пред'явлення документів (порушено ч. 1 ст. 76 закону про вибори Президента).

10. Видача членом дільничної комісії бюлетеня особі, не внесеної до списку виборців (порушено ч. 1 ст. 158 Кримінального кодексу України).

11. Видача членом дільничної комісії заповненого бюлетеня (порушено ч. 1 ст. 158 Кримінального кодексу України).

12. Видача членом виборчої комісії бюлетеня для голосування за іншу особу (порушено ч. 1 ст. 158 Кримінального кодексу України та ч. 2 ст. 186— 2 Кодексу України "Про адміністративні правопорушення").

13. Голосування відбувається не в кабіні для голосування (порушено ч. 4 ст. 76 закону про вибори Президента).

14. Виборці перебувають у приміщенні для голосування більше часу, ніж їм потрібно для голосування (порушено ч. 3 ст. 76 закону про вибори Президента: *"Виборець може перебувати у приміщенні для голосування протягом часу, необхідного для голосування"*).

15. Виборець передає бюлетень іншій особі (порушено ч. 5 ст. 76 закону про вибори Президента: *"Виборець не має права передавати свій виборчий бюлетень іншим особам"*).

16. Пошкоджена скринька не опечатана таким чином, щоб унеможливити вкидання бюлетенів, або опечатана належним чином, проте зберігається не в полі зору спостерігачів (порушено ч. 8 ст. 76 закону про вибори Президента).

17. Членом ДВК не погашений зіпсований бюлетень (порушено ч. 9 ст. 76 закону про вибори Президента: *"Зіпсований виборчий бюлетень негайно погашається як невикористаний, про що складається акт. Зіпсований і погашений виборчий бюлетень при підрахунку голосів враховується як невикористаний і запаковується разом із контрольним талоном у пакет з невикористаними виборчими бюлетенями"*).

18. У приміщенні для голосування присутні сторонні особи (порушено ч. 9 ст. 28 закону про вибори Президента).

19. Голова дільничної виборчої комісії не оголосив про вихід трьох її членів для проведення голосування за межами дільниці (порушено ч. 6 ст. 77 закону про вибори Президента).

20. Для проведення голосування за межами дільниці видано більше бюлетенів, ніж це необхідно (порушено ч. 6 ст. 77 закону про вибори Президента).

21. Використано підроблені бюлетені (порушено ч. 2 ст. 158 Кримінального кодексу України: *"Підлог, тобто виготовлення виборчого документа невстановленого зразка чи виготовлення у спосіб, не передбачений законом, внесення до виборчого документа завідомо неправдивих відомостей або будь-яка інша його підробка, а так само використання завідомо підробленого виборчого документа чи виготовленого у спосіб, не передбачений законом, — караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років"*).

Порушення під час підрахунку голосів

1. Підрахунок голосів починається не відразу після закінчення голосування (порушено ч. 4 ст. 78 закону про вибори Президента).

2. Підрахунок голосів проводиться не в тому приміщенні, де проводилося голосування (порушено ч. 1 ст. 78 закону про вибори Президента).

3. При підрахунку голосів оголошується перерва (порушено

ч. 2 ст. 78 закону про вибори Президента).

4. Підрахунок голосів проводиться не у визначеній послідовності (порушено ч. 4 ст. 78 закону про вибори Президента).

5. При підрахунку голосів враховуються бюлетені зі скриньки, в якій відсутній контрольний лист (порушено ч. 20 ст. 78 закону про вибори Президента).

6. При підрахунку голосів враховуються бюлетені з скриньки, в якій їх нараховується більше, ніж це вказано в контрольному листі (порушено ч. 21 ст. 78 закону про вибори Президента).

7. Підрахунок голосів проводиться не вголос (порушено ч. 24 ст. 78 закону про вибори Президента).

8. Підрахунок голосів проводиться не одним визначеним членом комісії (порушено ч. 24 ст. 78 закону про вибори Президента).

9. Протокол про підрахунок голосів заповнюється олівцем (порушено ч. 5 ст. 79 закону про вибори Президента).

10. До протоколу без рішення комісії вносяться виправлення (порушено ч. 5 ст. 79 закону про вибори Президента).

11. Члени комісії вносять зміни до списку виборців після закінчення голосування (порушено ч. 13 ст. 34 закону про вибори Президента).

12. У разі виникнення сумнівів щодо бюлетеня член комісії не має змоги особисто перевірити цей бюлетень (порушено ч. 27 ст. 78 закону про вибори Президента).

13. Виборча документація не запечатувалася (порушено ст. 78 або ст. 75 закону про вибори Президента).

14. Здійснено неправильний підрахунок голосів (порушено ч. 3 ст. 158 Кримінального кодексу України).

15. Оголошення неправильних результатів (порушено ч. 3 ст. 158 Кримінального кодексу України).

Частина 3

Як писати скарги?

Для усунення порушень виборчого законодавства громадянин України, права якого були порушені, може звертатись до суду або комісії вищого рівня зі скаргами.

Отож для того, щоб мати змогу скористатися своїми виборчими правами у разі порушення своїх громадянських прав, Ви повинні вміти писати скарги та знати, як звертатися з ними до суду або виборчої комісії.

ЗАПАМ'ЯТАЙ

Суд приступає до розгляду справи зокрема за заявою особи, яка звертається за захистом своїх прав або охоронюваних законом інтересів (пункт 1 частини першої статті 5 Цивільного процесуального кодексу України)

Хто може подавати скарги?

ЗАПАМ'ЯТАЙ

Подавати скаргу відповідно до положення статті 91 Закону України "Про вибори Президента України" може суб'єкт звернення зі скаргу. Такими суб'єктами можуть бути кандидат на пост Президента України, партія (блок) — суб'єкт виборчого процесу, виборча комісія, а також виборець, виборчі права або охоронювані законом інтереси якого щодо участі у виборчому процесі порушено рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта оскарження. Крім цього, суб'єктом звернення від імені кандидата на пост Президента може бути також його довірена особа.

Окремо визначено спеціальний порядок звернення із скаргою на неправильності у списку виборців. Відповідно до положень частин II— V статті 34 закону про вибори Президента громадянин має право оскаржити допущені при складанні списку виборців неправильності, в тому числі невключення, неправильне включення чи виключення із списку виборців його або інших осіб, звернувшись до дільничної чи територіальної виборчої комісії або до місцевого суду.

Виборець особисто подає скаргу до виборчої комісії, яка розглядається на засіданні комісії, як правило, в присутності заявника.

Скарга, подана не пізніше як за день до дня виборів, розглядається в триденний строк на найближчому засіданні комісії, але не пізніше дня, що передує дню виборів, а подана напередодні дня виборів або до територіальної виборчої комісії в день виборів — невідкладно.

За підсумком розгляду заяви виборча комісія зобов'язана прийняти рішення про внесення змін до списку виборців або мотивувати рішення про відхилення скарги. Копія мотивованого рішення про відхилення скарги надається заявнику не пізніше наступного дня після його прийняття, а якщо рішення було прийнято напередодні дня виборів або в день виборів, то невідкладно.

На кого і з приводу чого можна писати скарги?

Це питання регламентується положеннями статті 92 "Предмет та суб'єкти оскарження" закону про вибори Президента. Там визначається, що скарги стосовно призначення, підготовки і проведення виборів Президента України, можуть бути подані на рішення, дії чи бездіяльність:

- ☛ виборчих комісій та їх членів;
- ☛ органів державної влади;
- ☛ органів місцевого самоврядування;
- ☛ підприємств, установ, закладів та організацій, їх посадових і службових осіб;

а також на:

- ☛ акти та дії об'єднань громадян, крім тих, які відповідно до закону або статуту (положення) цих об'єднань громадян належать до їхньої внутрішньої організаційної діяльності або їхньої виключної компетенції;
- ☛ дії чи бездіяльність засобів масової інформації, їх посадових та службових осіб;
- ☛ дії та бездіяльність інших суб'єктів виборчого процесу.

Якими є строки оскарження?

ЗАПАМ'ЯТАЙ

Відповідно до закону про вибори Президента скарга може бути подана протягом семи днів після дня прийняття рішення, вчинення дії чи бездіяльності, крім випадків порушень у день голосування та день, що передує голосуванню.

Бездіяльність вважається вчиненою в останній день строку, в який мала бути, але не була вчинена належна дія.

ЗАПАМ'ЯТАЙ

Скарга щодо порушень, які мали місце до дня голосування, може бути подана не пізніше завершення доби, що передує дню початку голосування. Скарга щодо порушень, які мали місце під час голосування, може бути подана до виборчої комісії, яка допустила порушення, не пізніше закінчення процесу голосування, а до виборчої комісії вишого рівня чи до суду — не пізніше двадцять четвертої години доби, наступної за днем голосування.

Строк подання скарги подовженню або поновленню не підлягає. Зміна або уточнення вимог скаржника під час розгляду скарги у виборчій комісії або в суді, викликані виявленням обставин, невідомих раніше скаржникові, не вважається новою скаргою і не підлягає встановленим обмеженням строків.

Якою має бути форма та зміст скарги?

У законі про вибори Президента чітко розписані вимоги щодо форми та змісту скарг на порушення виборчого законодавства:

1. Скарга до виборчої комісії або до суду подається в письмовій формі.

2. Скарга, що подається до виборчої комісії або до суду, повинна містити:

- назву виборчої комісії або суду, до якої (якого) вона подається;
- прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання громадянина України або точну назву та місцезнаходження (офіційну

поштову адресу) виборчої комісії чи партії (блоку) — заявника скарги;

• назву суб'єкта оскарження та його поштову адресу;

• виклад суті порушеного питання;

• виклад обставин і зазначення доказів, якими заявник скарги обґрунтовує свої вимоги;

• чітко сформульовані вимоги;

• перелік документів і матеріалів, що додаються;

• зазначення зацікавлених осіб, яких суб'єкт подання скарги вважає за потрібне залучити до її розгляду;

• підпис заявника скарги (представника заявника- юридичної особи) із зазначенням дати підписання.

3. Скарга підписується особою, яка її подає.

4. До скарги додаються її копії в кількості, що дорівнює кількості суб'єктів оскарження та зацікавлених осіб, зазначених у скарзі.

ЗАПАМ'ЯТАЙ

Скарга обов'язково має бути подана в письмовій формі

Оскільки скарга є однією із форм звернення, то розглянемо ще й норми, що встановлюються Законом України "Про звернення громадян".

"Стаття 1. Звернення громадян

Громадяни України мають право звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення. <...>

Стаття 3. Основні терміни, що вживаються в цьому Законі

Під зверненнями громадян слід розуміти викладені в письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарги.

Пропозиція (зауваження) — звернення громадян, де висловлюються порада, рекомендація щодо діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, депутатів усіх рівнів, посадових осіб, а також висловлюються думки щодо врегулювання суспільних відносин та умов життя громадян, вдосконалення правової основи державного і громадського життя, соціально-культурної та інших сфер діяльності держави і суспільства.

Заява (клопотання) — звернення громадян із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їх прав та інтересів або повідомлення про порушення чинного законодавства чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки щодо поліпшення їх діяльності. Клопотання — письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод тощо.

Скарга — звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб.

Стаття 5. Вимоги до звернення

Звернення адресуються органам державної влади і місцевого самоврядування, підприємствам, установам, організаціям незалежно від форм власності, об'єднанням громадян або посадовим особам, до повноважень яких належить вирішення порушених у зверненнях питань.

У зверненні має бути зазначено прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання громадянина, викладено суть порушеного питання, за-

уваження, пропозиції, заяви чи скарги, прохання чи вимоги.

Звернення може бути усним (викладеним громадянином і записаним посадовою особою на особистому прийомі) чи письмовим, надісланим поштою або переданим громадянином до відповідного органу, установи особисто чи через уповноважену ним особу, якщо ці повноваження оформлені відповідно до чинного законодавства.

Звернення може бути подано як окремою особою (індивідуальне), так і групою осіб (колективне).

Письмове звернення повинно бути підписано заявником (заявниками) із зазначенням дати.

Звернення, оформлене без дотримання цих вимог, повертається заявникові з відповідними роз'ясненнями не пізніше як через десять днів від дня його надходження, крім випадків, передбачених частиною першою статті 7 цього Закону".

Як і коли можна ознайомитися зі списком виборців?

За 31 день до виборів (не пізніше 29 вересня) списки виборців передаються дільничним виборчим комісіям, які надають його для загального ознайомлення в приміщенні дільничної виборчої комісії.

Кожен громадянин України має право ознайомитися зі списком виборців у приміщенні дільничної виборчої комісії та перевірити правильність внесених до нього відомостей. Громадянин має право оскаржити до дільничної чи територіальної виборчої комісії або безпосередньо до місцевого суду за місцезнаходженням виборчої дільниці допущені при складанні списку виборців неправильності, в тому числі невиключення, неправильне включення або виключення із списку виборців його або інших осіб.

Зразок

Дільничній виборчій комісії № 221/23
по виборах Президента України
громадянина Дядева Івана Олександровича,
що проживає за адресою:
м. Київ, вул. Щербакова, 12, кв. 2

Скарга

При ознайомленні зі списком виборців на дільниці № 221/23 20 жовтня 2004 року я не знайшов свого прізвища. Вважаю це порушенням Закону України "Про вибори Президента України", оскільки з 12 серпня ц. р. я проживаю в будинку № 12, кв. 2 по вул. Щербакова, котра цілком входить до виборчої дільниці № 221/23. Як доказ подаю копію свідоцтва про власність на згадану квартиру.

На підставі викладеного прошу дільничну виборчу комісію включити мене до списку виборців.

21 жовтня 2004 р.

підпис

Додаток:

1. Копія свідоцтва про право власності на кв. 2 у буд. 12 по вул. Щербакова.

Що робити, якщо Ви прийшли у день виборів, а Вашого прізвища немає у списках?

ЗАПАМ'ЯТАЙ

Якщо тільки в день виборів Ви з'ясували, що Вашого прізвища немає у списках, то повинні знати, що відповідно до частини 4 статті 34 закону про вибори Президента дільнична комісія в день виборів такі скарги **не приймає і не розглядає**. Адже вона може приймати рішення лише на своїх засіданнях, а саме голосування **не є засіданням комісії**. Тому з відповідною скаргою Вам доведеться звертатися до територіальної виборчої комісії, яка засідає цілий день, або до місцевого суду за місцезнаходженням виборчої комісії, який також у день виборів працює.

Скарга, подана до суду в день виборів, розглядається невідкладно, але не пізніше часу завершення голосування.

Територіальна виборча комісія передає дільничній виборчій комісії своє рішення, прийняте в день виборів, невідкладно. На підставі такого рішення голова, заступник голови або секретар дільничної виборчої комісії вносить Ваше прізвище до списку виборців негайно після його отримання.

УВАГА

Зміни до списку виборців на виконання рішення територіальної виборчої комісії або суду про зміни у списку виборців вносяться негайно після отримання такого рішення

Зразок

До Оболонського районного суду
м. Києва, вул. Малиновського, 10

Заявник скарги: Іваненко Іван Іванович,
який проживає за адресою:
м. Київ, вул. Героїв Сталінграда, 30, кв. 4

Суб'єкт оскарження:
дільнична виборча комісія № 10/221
територіального виборчого округу № 221
по виборах Президента України,
м. Київ, вул. Прирічна, 9,
тел.: 411-11-11, 413-33-33

Скарга на неправильності у списках виборців

У день проведення голосування на виборах Президента України в територіальному виборчому окрузі № 221 31 жовтня 2004 року на виборчій дільниці № 10, до якої віднесено будинок № 30 по вулиці Героїв Сталінграда, мені було відмовлено у видачі виборчого бюлетеня членом ДВК Михайлюком А. Л. на тій підставі, що моє прізвище не включене до списку виборців. За цього Михайлюк А. Л. пояснив, що мене не може бути включено до списку виборців через те, що в моєму паспорті відсутній штамп про наявність реєстрації.

Мною були дані пояснення члену ДВК Михайлюку А. Л., а пізніше - голові ДВК Павлову П. І., що квартира № 4 в будинку № 30 по вулиці Героїв Сталінграда була куплена мною 20 жовтня 2004 року і я ще не подав документи для реєстрації до відповідної паспортної служби МВС, хоч у моєму паспорті є відмітка про те, що мене було знято з реєстрації (виписано) за попереднім місцем проживання 21 жовтня 2004 року. Натомість я пред'явив голові

ДВК договір купівлі-продажу квартири, нотаріально посвідчений та зареєстрований в Бюро технічної документації. Я також повідомив голові ДВК, що починаючи з 21 жовтня 2002 року постійно проживаю за вказаною адресою.

Після пред'явлення мною цього документа та моїх пояснень мені все ж було відмовлено у включенні до списку виборців для голосування з посиланням на закон, згідно з яким я мав надати документ про виключення мене із списку виборців за попереднім місцем проживання, де, за їхніми словами, мене було внесено до відповідних списків виборців. Надати мені мотивоване рішення комісії щодо розгляду моєї заяви по суті голова комісії відмовився.

Враховуючи викладені обставини, а також з метою забезпечення здійснення моїх конституційних прав, передбачених статтею 38 Конституції України, на підставі статей 19, 20 Закону України "Про вибори Президента України" та відповідних статей Цивільного процесуального кодексу України

Прошу суд:

1. Задовольнити скаргу та зобов'язати ДВК № 10/221 територіального виборчого округу № 221 включити мене до списку виборців для голосування на виборах Президента України.
2. Розглянути скаргу щодо сплати державного мита, виходячи з об'єктивної неможливості здійснення цієї сплати зараз та встановивши більш пізній строк сплати державного мита.

Додаток:

1. Копія паспорта громадянина України Іваненка І. І. (сторінки 1, 2, 3, 11).
2. Копія договору купівлі-продажу квартири № 4 у будинку № 30 по вулиці Героїв Сталінграда у м. Києві.

Підпис: Іваненко І. І.

31 жовтня 2004 року

Якими є порядок і строки розгляду скарг?

Днем подачі скарги вважається день її фактичного отримання суб'єктом розгляду скарги.

Скарга, оформлена без дотримання вимог, повертається суб'єктові подання скарги (представникові юридичної особи — суб'єкта подання скарги) з відповідними роз'ясненнями не пізніше наступного дня після дня надходження скарги, а подана напередодні, в день голосування чи наступного дня після голосування — невідкладно.

Суди, органи прокуратури та виборчі комісії організують свою роботу під час виборчого процесу, в тому числі у вихідні дні та в день голосування, таким чином, щоб забезпечити прийом і розгляд скарг у строки та в спосіб, установлені законом про вибори Президента (ч. VII ст. 96).

ЗАПАМ'ЯТАЙ

Скарга розглядається в п'ятиденний строк з дня її отримання, але стосовно порушень, які мали місце до дня голосування, — не пізніше часу початку голосування, а щодо порушень, які мали місце в день голосування, — не пізніше дня, наступного за днем голосування.

Які докази слід навести?

Доказами, на підставі яких виборча комісія при розгляді скарги встановлює наявність чи відсутність обставин, на яких ґрунтуються вимоги суб'єкта звернення і заперечення зацікавлених осіб, можуть бути:

1) письмові документи і матеріали, які містять відомості про обставини, що мають значення для розгляду скарги;

2) письмові пояснення суб'єктів виборчого процесу, посадових і службових осіб органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, закладів, установ та організацій, отримані на вимогу членів виборчої комісії на виконання повноважень комісії;

3) письмові і речові докази;

4) висновки експертів.

Рішення за розглядом скарги

Рішення за розглядом скарги видається або надсилається у день його прийняття.

Суб'єкт розгляду скарги, встановивши, що рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта оскарження не відповідають законодавству про вибори Президента України, задовольняє скаргу, скасовує рішення повністю або частково, визнає дії чи бездіяльність неправомірними, зобов'язує суб'єкта оскарження задовольнити вимоги заявника або іншим шляхом поновити порушені виборчі права громадян, права та законні інтереси суб'єкта виборчого процесу чи зобов'язує суб'єкта оскарження та (або) інший орган, партію (блок), ЗМІ, посадову чи службову особу здійснити передбачені законодавством, що регулює організацію та порядок проведення виборів, дії, які впливають із факту скасування рішення, визнання оскаржених дій або бездіяльності неправомірними. В разі скасування судом рішення відповідної виборчої комісії, у тому числі з питання про визнання недійсним голосування на виборчій дільниці, встановлення підсумків і результатів голосування, рішення з цього питання приймає виборча комісія, рішення якої було скасовано, або виборча комісія вищого рівня на підставі рішення суду. За цього виборча комісія не може приймати рішення, яке по суті повторює рішення, скасоване судом.

Виборча комісія вищого рівня на підставі скарги чи рішення суду може скасувати рішення виборчої комісії нижчого рівня та прийняти рішення по суті питання або зобов'язати виборчу комісію нижчого рівня повторно розглянути порушене питання.

Відповідно до положень частини IV статті 98 закону про вибори Президента суд чи виборча комісія відмовляють у задоволенні скарги, якщо встановлять, що оскаржувані рішення, дії або бездіяльність вчинені відповідно до закону й у межах повноважень, передбачених законом.

Копія рішення суб'єкта розгляду скарги видається суб'єктові звернення, суб'єкту оскарження та іншим присутнім зацікавленим особам, а також надсилається відповідним виборчим комісіям та іншим особам у день прийняття (оголошення) такого рішення.

Рішення суду першої інстанції набуває законної сили після закінчення строку на апеляційне оскарження.

Хто такі спостерігачі і які повноваження вони мають?

Для забезпечення контролю за дотриманням виборчого законодавства в Законі України "Про вибори Президента України" передбачено, що у виборчому процесі можуть брати участь такі суб'єкти виборчого процесу, як офіційні спостерігачі від кандидатів на пост Президента України та партій (блоків), які висунули кандидатів. Вести спостереження за ходом виборчого процесу можуть також офіційні спостерігачі від іноземних держав і міжнародних організацій.

Хто може бути офіційним спостерігачем?

Офіційним спостерігачем від кандидата на пост Президента України, від партії (блоку), яка висунула кандидата, зареєстрованою Центральною виборчою комісією, може бути особа, яка:

- ☛ є громадянином України;
- ☛ має право голосу;
- ☛ не є членом виборчої комісії.

Які права має офіційний спостерігач?

Офіційний спостерігач від кандидата на пост Президента України, від партії (блоку), яка висунула кандидата, **має право:**

- ☛ перебувати на виборчих дільницях під час голосування;
- ☛ спостерігати з будь-якої відстані за діями членів комісії, в тому числі під час видачі бюлетенів виборцям і підрахунку голосів, не заважаючи членам комісії фізично;
- ☛ робити фото- та кінозйомки, аудіо- та відеозаписи;
- ☛ бути присутнім під час видачі виборчих бюлетенів членам

дільничної виборчої комісії для організації голосування виборців за межами приміщення для голосування та при проведенні такого голосування;

- ☛ бути присутнім на засіданнях дільничних та територіальної виборчих комісій відповідного територіального виборчого округу з урахуванням положень, установлених частиною IX статті 28 закону про вибори Президента, в тому числі під час підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці та під час підбиття підсумків голосування в територіальному виборчому окрузі;

- ☛ звертатися до відповідної виборчої комісії із скаргами про порушення закону в разі їх виявлення;

- ☛ складати акти про виявлені порушення, що підписуються ним та не менш ніж двома виборцями, які засвідчують факт цього порушення, із зазначенням їхніх прізвищ, імен, по батькові, адреси місця проживання, та подавати такі акти до відповідної виборчої комісії у строки, передбачені ст. 94 Закону України "Про вибори Президента";

- ☛ отримувати копії протоколів про передачу виборчих бюлетенів, про підрахунок голосів і встановлення результатів голосування, а також інших документів у випадках, передбачених Законом.

ЗАПАМ'ЯТАЙ

Дільнична виборча комісія не може позбавити спостерігача права бути присутнім у приміщенні, де проводиться голосування

Відповідно до частини IX статті 69 закону про вибори Президента в разі грубого або систематичного порушення офіційним спостерігачем закону про вибори Президента виборча комісія може своїм рішенням позбавити офіційного спостерігача права бути присутнім на її засіданні. Однак позбавити спостерігача права бути присутнім у приміщенні, де триває голосування, вона не може, оскільки голосування не є засіданням дільничної комісії.

У разі виявлення спостерігачем порушення виборчого законодавства він складає заяву та акт про виявлення порушення.

Види документів

Зразок 1

Голові _____ комісії
виборчої комісії № ___ по округу № ___
спостерігача від _____
(прізвище, ім'я, по батькові)

Заява

дата _____ час _____
місце _____

відбулося порушення виборчого законодавства України

_____ ,
за чого було порушено статтю _____ Закону України "Про
вибори Президента України".

Виклад деталей та обставин порушення _____

Прошу розглянути заяву і про результати повідомити мене в
установленому законом порядку.

Дата: _____ 2004 р.

Підпис _____

Моя адреса: _____

Телефон: _____

Зразок 2

Акт

про порушення виборчого законодавства України

Територіальний виборчий округ № _____

Виборча дільниця № _____

Дата _____ час _____ місце _____

Ми, нижче підписані, (прізвища, імена, по батькові офіційного
спостерігача та 2 виборців-свідків порушення) склали цей акт про
порушення виборчого законодавства України.

Відбулося порушення _____

за якого було порушено статтю _____ Закону України "Про
вибори Президента України".

Деталі та обставини порушення:

Прошу розглянути і про результати повідомити мене в установле-
ному законом порядку.

Акт складено:

Час _____ Дата " _____ " _____ 2004 р.

Підпис _____

ПІБ спостерігача _____

Адреса: _____

Телефон: _____

Підпис _____

ПІБ виборця-свідка _____

Адреса: _____

Телефон: _____

Підпис _____

ПІБ виборця-свідка _____

Адреса: _____

Телефон: _____

Зразок 3

**Акт
про отримання виборцем виборчого бюлетеня
від інших осіб**

Цей акт складено 31 жовтня 2004 року о 13 годині 25 хвилин про те, що біля будинку № 1 на площі Кірова в місті Світлодарі Черкаської області приблизно за 100 метрів від виборчої дільниці №12/122 двоє громадян запропонували іншому громадянину виборчий бюлетень, який він узяв у них після кількохвилинної розмови. Потім громадянин прибув до приміщення для голосування й, отримавши від члена дільничної виборчої комісії виборчий бюлетень, зайшов у кабінку для таємного голосування.

У члена виборчої комісії, який видавав бюлетень, вдалося з'ясувати, що цим громадянином був мешканець кв. 13 будинку № 3 по вулиці Микитенка Холявчук М. І.

Після виходу з приміщення виборчої дільниці Холявчук М. І. віддав вищезазначеним громадянам отриманий на виборчій дільниці незаповнений виборчий бюлетень. Указані факти є порушенням вимог частин 5, 7 та 10 статті 42 Закону України "Про вибори Президента України".

Назвати свої прізвища громадяни, які надали виборцеві заповнений виборчий бюлетень та отримали від нього винесений незаповнений виборчий бюлетень, відмовились, так само як і від будь-якого спілкування з нами.

Акт складено в ____ примірниках.

Офіційний спостерігач від партії (блоку, кандидата) (адреса місця проживання або знаходження)	(підпис)	(ПІБ)
Виборець (адреса місця проживання або знаходження)	(підпис)	(ПІБ)
Виборець (адреса місця проживання або знаходження)	(підпис)	(ПІБ)

Зразок 4

**Акт
про порушення порядку організації голосування
за межами приміщення для голосування**

Зазначений акт складено 31 жовтня 2004 року о 19 годині 30 хвилин про те, що на виборчій дільниці № 32/876 Голосіївського району міста Києва членами дільничної комісії Петровим С. К. (який проживає за адресою: вул. Грушевського, 17, кв. 44) та Сидорук Б. Л. (який проживає за адресою: вул. Шовковична, 128, кв. 27) було порушено частину 11 статті 42 Закону України "Про вибори Президента України".

Порушення полягає в тому, що без наявності будь-яких підстав (письмових заяв громадян, поданих до дільничної комісії в установленому частиною XI статті 42 закону порядку) вищезгадані члени дільничної комісії без повідомлення голови дільничної комісії про те, що вони відбувають для організації голосування виборців за межами приміщення для голосування, виконали ці дії.

При проведенні голосування за межами приміщення для голосування офіційні спостерігачі присутні не були. Після повернення до приміщення виборчої дільниці Петров С. К. та Сидорук Б. Л. внесли до списку виборців позначки "голосував удома", передбачені частиною 14 статті 42 закону. При цьому вони посилались на оформлені під час безпосереднього голосування заяви громадян Савичевої Г. Р., Телегіної С. Г., Підпригори В. В., Шульги О. Д., Палія Н. М., Селіваненка Р. О., Першикова С. Л., Домічева Г. Ю., Шкляря П. Р., Семчика В. Л. Усього проголосувало таким чином 14 осіб.

Акт складено в ____ примірниках.

Довірена особа кандидата (адреса місця проживання або знаходження)	(підпис)	(ПІБ)
--	----------	-------

Офіційний спостерігач від партії (блоку, кандидата) (адреса місця проживання або знаходження)	(підпис)	(ПІБ)
Виборець (адреса місця проживання або знаходження)	(підпис)	(ПІБ)

Зразок 5

**Акт
про вкидання бюлетеня до скриньки
за виборця іншою особою**

Значений акт складено 31 жовтня 2002 року о 13 годині про те, що виборці Іванюк В. І. та Петрук І. В. отримали 31 жовтня на виборчій дільниці № 12/122 міста Кривого Рогу згідно із списком виборців свої виборчі бюлетені і разом увійшли до кабіни для таємного голосування.

Після виходу з кабіни для таємного голосування Іванюк В.І. передав свій виборчий бюлетень Іваненку І. П., який вкинув у виборчу скриньку два виборчі бюлетені.

Вказані факти є порушенням вимог частин 5, 7 та 10 статті 42 Закону України "Про вибори Президента України".

Акт складено в ____ примірниках.

Довірена особа кандидата) (адреса місця проживання або знаходження)	(підпис)	(ПІБ)
Офіційний спостерігач від партії (блоку, кандидата) (адреса місця проживання або знаходження)	(підпис)	(ПІБ)
Виборець (адреса місця проживання або знаходження)	(підпис)	(ПІБ)

Зразок 6

Дільничний виборчий комісії
№ 227/26
по виборах Президента України
офіційного спостерігача
Петрука Григорія Івановича
(адреса місця проживання або
знаходження)

Заява

Знайомлячись зі списком виборців по дільниці № 227/26, я виявив у ньому низку осіб, які з різних причин не проживають на території виборчої дільниці, а саме:

- Коломис Ірина Петрівна, вул. Яблунева, 23/2, виїхала на інше місце проживання;
- Титаренко Опанас Теофілович, вул. Яблунева, 23/6, виїхав за кордон;
- Тимофєєв Ігор Борисович, вул. Яблунева, 23/10, служить у Збройних Силах за межами нашого міста.

Відповідні письмові зави на адресу виборчої комісії від близьких родичів додаються на трьох аркушах.

На підставі ч. 2 ст. 39 Закону України "Про вибори Президента України" та з метою дотримання вимог законодавства прошу усунути виявлені порушення закону стосовно складання й уточнення списків виборців та розглянути на своєму засіданні питання про внесення відповідних уточнень до списку виборців на підставі частини 4 п. 1 статті 15 та частин 7, 11 статті 20 Закону України "Про вибори Президента України".

Підпис

24 вересня 2004 р.

Я виборець. Я знаю як себе захистити

Підписано до друку _____ 2004 р. Формат _____
Папір офсетний. Гарнітура Копіппа. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. ____
Замовлення № _____
Друк ТОВ "Агенство Україна"